
Damjan J. Ovsec
Segmenti meščanske identitete
Interdisciplinarna etnološka interpretacija

Ko etnološka veda opazuje meščanski sloj na Slovenskem v obdobju med obema vojnama, začuti potrebo, da opazovanja zaokroži s psihološkim dojemanjem snovi. Interdisciplinarna interpretacija različnih meščanskih vsebin je nujna, kajti tisto, kar bi etnolog označil kot družabno življenje, tam psihološko dojemanje odkrije segmente meščanske identitete, ki pa so hkrati bistvene komponente slovenske identitete, torej tiste kulturne opremljenosti, ki jo človek potrebuje za ohranjanje in razvoj osebnosti.

An ethnologist studying the Slovene middle class between World War I and World War II eventually feels the need to round off his observations with a psychological appraisal. An interdisciplinary interpretation of different aspects of middle-class life is indispensable: a psychological approach to what an ethnologist would classify as social life reveals segments of middle-class identity which are key components of Slovene identity, the cultural assets one needs to preserve and develop one's personality.

V zvezi z meščanstvom je pri nas še veliko neraziskanega, čeprav se v zadnjem desetletju množijo tudi raziskave zgodovinarjev, ki se ukvarjajo z urbani in delno tudi polurbani naselji, vendar bi najbrž le lahko rekli, da so raziskave usmerjene pretežno k materialni in delno socialni kulturi, manj pa v duhovne kvalitete in psihološke premise slovenskega meščanskega sloja.

Opazimo, da je v zvezi z meščanstvom veliko neraziskanega tudi v svetu, kar je morda posledica orientacije evropskega družboslovja, ki se je po letu oseminšestdeset precej levo usmerjalo in je do meščanskega sloja gojilo tak pogled, ki je razčlenjeval predvsem negativne produkte, manj pa se je ukvarjal z zajetno kulturno sedimentacijo, ki jo je ta razgibani sloj ustvarjal, preden se ni znašel sredi »včerajšnjega sveta«, če uporabimo besede Stefana Zweiga.¹ Posamezne stroke umetnosti in znanosti so se in se

¹ Stefan Zweig, Včerajšnji svet, Spomini Evropejca, Ljubljana 1958.

ukvarjajo z vsem, kar je ta sloj prispeval v zakladnico svetovne civilizacije, manj pozornosti pa se, zlasti pri nas, posveča temu, koliko je prav meščanstvo samo progresivno vplivalo na »izdelke duha«.

Ko sem se v začetku sedemdesetih let začel precizneje ukvarjati z načinom življenja meščanov v Ljubljani od devetdesetih let prejšnjega stoletja do druge svetovne vojne, s posebnim ozirom na družabno življenje in kasneje z nekaterimi drugimi vsebinami povezanimi z identiteto meščanstva, je bil seveda meščanski svet pri nas predvsem svet spominjanja, opešanih vrednot in vsega tistega, kar je nujno prišlo z izgubo določenih miselnih, čustvenih in senzitivnih standardov, ki jih je omogočal meščanski individualizem skozi vsa različna obdobja, dokler ga ni zamenjal socialistični in komunistični kolektivizem.²

Z vrednotami meščanskega sloja sem se začel ukvarjati zato, ker so v družinskem arhetipu mojega rodu še obstajale in sem bil prepričan, da zaslužijo prostor vsaj v mojem etnološkem opazovanju.

Čeprav še proučujem način življenja ljubljanskega meščanstva in me še vedno o njem in o slovenskem meščanstvu ter meščanstvu na splošno zanimajo vsakršne informacije, se zavedam, da je to še dosti premalo za osvojitve bistva in poslanstva meščanstva, ki ga je imelo v evoluciji evropske družbe. Prav zato sem svoja etnološka opazovanja zadnjih let posvečal psihologiji meščanstva in posledično meščanski identiteti³.

Človek s civilizacijskimi procesi, predvsem pa ob tistem, kar prinašajo, dokaj hitro lahko zazna in začuti, da je nekaterim bolj podoben kot drugim, zato pripada različnim skupinam in glede na svojo pripadnost oblikuje tudi zavest o tej skupini. Pripadati meščanskemu sloju pomeni, da se v človeku sčasoma oblikuje meščanska zavest, ta pa oblikuje tudi zavedanje meščanske identitete.

»S skupinsko zavestjo se povezuje občutje skupinske identitete. To zajema celoto predstav o skupini s katero se posameznik identificira in po katerih se ta skupina razlikuje od drugih skupin.«⁴

Psihologija meščanske identitete je kot vsaka skupinska identiteta naslonjena na podobno skupno zgodovino, razvoj, usodo, tradicijo, kar vse omogoča podobne spoznavne in emocionalne vsebine. Skupina hkrati pristaja na določene estetske in etične dogovore.

»Zanimivo pa je, da tudi v skupinski zavesti občutje različnosti, razlikovanja v odnosu do drugih skupin, pogosto prevlada nad občutjem podobnosti znotraj skupine. Lahko bi sploh postavili vprašanje, ali občutek skupinske pripadnosti temelji bolj na občutku povezave z drugimi pripadniki skupine, ali bolj na občutku, da se ti pripadniki razlikujejo od pripadnikov drugih skupin.«⁵ Z gotovostjo težko trdim, katere vse so bile

² Damjan J. Ovsec, *Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne*, Ljubljana, 1979.

Isti, *O preučevanju ljubljanskega meščanstva in aplikaciji raziskav*, ČZN, Nova vrsta 27, Let. 62, 1. zv. Maribor 1991, 119 - 124.

³ Damjan J. Ovsec, *O meščanstvu kot zgodovinskem, etnološkem in posebej - psihološkem pojmu*. Interdisciplinarna interpretacija, *Etnolog*, 4 (LV) Ljubljana 1994, 35 -62.

Isti, *Ljubljanska meščanska kultura*, Ljubljana, št.3., let. 2, marec 1997, 16 - 17.

Isti, *Meščanstvo je dolgotrajen proces*, Ljubljana, št. 4. let.2, apr. 1997, 20 - 21.

Isti, *O plemstvu, aristokratskosti in meščanstvu*, Ljubljana, št. 5, let.2. maj 1997, 23.

Isti, *Meščan je človek večne renesanse*, Ljubljana, št.6., let.2, junij 1997, 20.

Pri Mestni občini Ljubljana, oddelek za kulturo in raziskovalno dejavnost, poteka v povezavi z Znanstvenim inštitutom Filozofske fakultete raziskava o ljubljanskem meščanstvu, ki jo opravlja Damjan J. Ovsec.

⁴ Janek Musek, *Psihološki portret Slovencev*, Ljubljana 1994, 16.

⁵ Isti, n.d. 21.

skupine v različnih obdobjih ljubljanskega meščanstva, ki so se bolj identificirale s tem, da se razlikujejo v odnosu do drugih, kot pa s tem, kar same so. Kaj takega se zgodi hierarhično nižjim plastem, ker prej vidijo, kaj niso, kot pa bi se zavedale, kaj so⁶.

Druge pomembne skupinske zavesti, ki se povezujejo z meščansko identiteto, so še etnična oz. nacionalna identiteta, pa državna zavest in končno tudi človečanska zavest. Ne moremo izvzeti religiozne, ki je v našem meščanstvu imela pomembno vlogo. Med skupinske zavesti spada vsekakor tudi kasnejši komunistični internacionalizem, -ki je v bistvu le predvsem projekcija in generalizacija idealizirane razredne zavesti (in še to bolj neosvečenega in najbolj manipuliranega razreda).⁷

Identiteta je zelo širok pojem, tako tista, ki se rojeva iz skupine ali pa ona, ki raste iz individuuma. Pri individuumu je identiteta lahko poistovetenje z jazom ali pa s katero dolgo psihično lastnostjo, ki jo ima posameznik. Da ima identiteta svojo osnovo tudi v kompleksih, npr. v materinskem ali starševskem kompleksu (ko gre za nacionalno identiteto: rodila me je mati Slovenka, zato sem Slovenec), so vse samoumevna psihična dejstva, ki nikakor niso vezana na kakšno posebno psihološko šolo, marveč bi se z njimi mogli strinjati kateri koli opazovalci in poznavalci človekove psihe.

Etnološko opazovanje s tem, ko raziskuje način življenja pri ljudeh, pri živih subjektih, nujno posega v globoko in skrivnostno psihološko dinamiko posameznika in skupine, ki ji pripada. Informatorji te nenehno soočajo z dejstvom, da je človek konfliktno bitje in zato se težje prepustiš tistim skrajnim pogledom, ki so negativnosti raje videli predvsem v človeški družbi, to pomeni v družbenem sistemu, ki je prevečkrat postal edini krivec za slabosti v človeku. Prav ta pogled pa je tudi v meščanski družbi, v buržoaziji, videl največjega sovražnika. Toda komunizem je kot zagovornik kolektivizma po psihološkem računu izgubil človeka posameznika in hkrati ustvaril vse posledice take izgube. Res pa je tudi, da je bil odpor proti meščanskemu liberalizmu izrečen v določenem obdobju tako iz konzervativnejših katoliških in drugih smeri; npr. marsikakšen stavek, ki ga je Ivan Cankar energično izrekel kot kandidat socialne demokracije, priča o tem, čeprav mu je - umetniku in individualistu - na koncu stranka postala kletka⁸.

⁶ V 19. stoletju zaradi nacionalnega naboja v mestu niso bile zelo vidne razlike med višjim, srednjim in nižjim slojem prebivalstva. Če pogledamo razne sezname, recimo seznam članov Narodne čitalnice, najdemo na njem vse od plemičev preko izobražencev do najnižjih slojev. Pri članih kazinskega društva pa je slika nekoliko drugačna. Razlike pa so se kazale v razmerju do politike in do kapitala. Takrat se je tudi začela velika polarizacija med liberalnim in krščanskim blokom. Nacionalna zavest je bila torej tista, ki je manjšala razlike med sloji, še bolj pa je diferenciacijo zmanjševala socialna zavest.

Nisem še raziskoval političnih prepričanj (oz. le malo) ljubljanskih meščanov; kolikor jih bom, bodo to prepričanja še živih informatorjev, ali pa kroga, ki so ga oni poznali.

⁷ Janek Musek, n.d. 19

⁸ -Socialist je bil Ivan Cankar do konca, pravoveren marxist nikoli, tudi tedaj ne kadar je mislil, da je, a bil je član stranke; toda sedaj mu postaja v stranki pretesno, čeprav še vedno upa, da bi se mogla očistiti in pomladiti.- Izidor Cankar, Ivan Cankar, Zbrani spisi, 19.Ljubljana 1936, Uvod, s. X.

Identitete, ki jih Slovenci imamo, vplivajo na komplicirane politične opredelitve.
-Slovenski liberalizem se je po svojem družbenem in političnem poreklu navezoval na politično doktrino, ki jo je razvilo evropsko meščanstvo v času razkroja fevdalne absolutistične monarhije... Vendar pa po načelni ločitvi duhov znotraj slovenskega narodnega gibanja konec osemdesetih let 19.stoletja in ob oblikovanju samostojne liberalne stranke leta 1894 ni uspel izoblikovati lastne idejne in politične identitete, ki bi v programskem pogledu zagotavljala rast izvirne liberalne politične filozofije, utemeljene v misli evropskega razsvetljenstva, racionalizma individualizma... Oblikovanje liberalne stranke ni pomenilo kvalitativno nove razvojne stopnje...bilo je neposreden odziv na politično organiziranje slovenskega katoliškega gibanja, vendar pa je imelo osnovo v gospodarskem in družbenem razvoju, ki je zajel slovenske dežele po marčni revoluciji... Ta preobrat je odražala stopnjevana industrializacija, ki se je na Slovenskem razmahnila v šest-

Če meščanstvo psihološko opazujemo, ga zaznamujejo individuuum, individualizem in individuacija. Z identiteto meščanstva se najtesneje povezuje psihološka ugotovitev, da je meščanstvo edina preverjena oblika individuacije⁹. Individuacija je po Jungu zahteven proces, v katerem človek progresivno stopi v intrapsihični razvoj, ga pospešeno nadaljuje, integrira odcepljene dele psihe in izpolnjuje vse dane individualne opredelitve, ne da bi zanemarjal kolektivne dolžnosti¹⁰.

Psihični vidiki identitete

Če govorimo o identiteti, ne moremo mimo psihe in duše, ki sta psihološko dva različna pojma. Ne glede na zahtevnost, ki jo prinaša področje religiologije in posebej identitete s to ali ono konfesijo, kar bi zahtevalo posebne obravnave, lahko zapišemo, da so v različnih zgodovinskih obdobjih obstajale razlike, vendar meščanstvo je imelo religiozno identiteto, vsaj njegov dobršni del. Bilo je zelo veliko odtenkov; od višjih verskih, preko tistih, ki zelo praktično delujejo na človekovo psiho, povezanih s krščanskimi vrednotami, do tega da je konfesija omogočala in vzpodbujala možnosti za vsakodnevno ali tedensko samodisciplino.

Kadar koli govorimo o vprašanih identiteti, ne glede na to, koliko so časi in vrednote spremenjeni, mimo ukvarjanja z dušo ne moremo. Enostavno se ne moremo nehati zanimati zanjo, ne glede na to, ali sprejemamo religiozne konfesije ali ne. Pojem *duša* zbujata asociacije o določenih višjih človekovih sposobnostih, ki se vežejo na kulturo in civilizacijo, pa tudi samorealizacijo. Taka je ljudska uporaba pojma, psihologija pa karakter duše določa po splošnem načelu, ki ugotavlja komplementaren značaj duše glede na zunanji karakter. »Duša običajno, kot izkušnja kaže, vsebuje vse tiste splošnočloveške lastnosti, ki zavestni opredelivi manjkajo. Komplementarni karakter duše se nanaša tudi na spol. V kolikor je zunanje stališče moškega zelo moško, toliko so v njegovi notranjosti bolj poudarjene ženske črte.«¹¹. Psiha je širši pojem, v katerem so vsebovane vse psihične zavedne in nezavedne lastnosti. Svetovne veroizpovedi definirajo spet drugače, ko govorijo o relativni in absolutni identiteti. Absolutna je tista, ki naj bi jo vzpostavil posameznik z Bogom ali Absolutom, in jo imenujejo nadzavest, kar pomeni, da so glede nanjo vse ostale identitete relativne; nekatere so povezane s podzavestjo, torej hierarhično skrajnim nasprotjem omenjenega.

Identiteta psihološko pomeni tudi nezavedne lastnosti individuuma. Njen normalni razvoj gre pri človeku iz materinskega (starševskega) kompleksa - vsi imamo starše - razvojno v t.i. ego zavest, kar pomeni vedenje o sebi na nivoju jaza, namreč na tisti ravni energije, ki jo jaz porabi za to, da ve zase, da se zaveda sebe.

Ker identiteta lahko vključuje tudi nezavedne lastnosti individuuma, imamo v takih primerih opraviti z istovetenjem, ki ni nujno povezano z jazom, ampak se veže na

desetih, sedemdesetih in osemdesetih letih devetnajstega stoletja. V tem času se je na Slovenskem pojavila liberalna buržoazija... Zaradi raznih razlogov pa je slovenski liberalizem ostajal v ozkih okvirih meščanstva v mestih in pomeščanjenih krogih na podeželju... Liberalna Narodna stranka, kasneje preimenovana v Narodno napredno stranko, pa je bila vse preveč zaposlena z interesi svojega bogatega vodilnega sloja, ki ji je narekoval -boj proti modernim socialnim in gospodarskim idejam-. Tako je liberalna buržoazija vedno bolj izgubljala stik s slovenskim ljudstvom...kar je dobro izrabila Katoliška narodna stranka in prehitela liberalni tabor.- Jurij Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, Ljubljana 1996, 14 - 17.

⁹ Damjan J. Ovsec, O meščanstvu kot zgodovinskem, etnološkem in posebej - psihološkem pojmu... Etnolog 4 (LV), Ljubljana 1994, 49.

¹⁰ Karl G. Jung, Individuacija, O psihologiji nesvesnog, Odabrana dela, Beograd 1977, Knj. II., 189 - 247

¹¹ Karl G. Jung, Psihološki tipovi, Novi Sad, 1984, 458.

kompleks in se z njim identificira; ta je lahko manjvrednostni ali večvrednostni, materinski, oz. starševski ali pa nastaja v okviru raznih (psihičnih) bolezni. Iz tega sledi, da brez zdrave celotne psihične identitete ne veš, kdo si, hkrati pa se moramo v zvezi z identiteto vedno spraševati, kaj je z razvojem zavesti. Celotno psihična identiteta pomeni, da se človek ne zaveda le posamičnih delov psihe, ampak da razpozna tudi vrsto skritih, nezavednih oziroma podzavestnih lastnosti¹².

Zakaj naj bi človek imel identiteto?

Zato ker brez nje ni solidnega psihičnega zdravja. Identiteta daje človeku občutek varnosti in je eden od pomembnih mehanizmov za ohranjanje psihične stabilnosti. Predolgo paranoidno stanje, pa naj gre za posameznika, narod ali sloj povzroči težave z identiteto¹³.

Identiteta je torej orodje, pripomoček, za iskanje smisla življenja, kriza identitete pa je vedno povezana s pomanjkanjem libida in smisla, ki ga polnovredno, produktivno življenje ima. Identitet je več vrst, ločijo se po kvaliteti in psihološki hierarhiji, tudi po intenzivnosti, po spolu, nacionalnosti, rasah, kulturnih oz. civilizacijskih stopnjah itd.

Meščanske lastnosti in identiteta

Preden zapišemo nekaj o segmentih meščanske identitete, poudarimo, da le-ti slo-nijo na meščanskih vrednotah. Izhajajo iz meščanskih lastnosti in idealov, ki pa jih niso izumili meščani sami, ampak so v dobršni meri povzeti iz razsvetljskega izročila. Sicer pa drži, kar pravi Igor Grdina, da namreč »v času meščanov ideje o vsesplošni različnosti in individualnosti, ki jih poprej izrekajo le izjemni posamezniki, v glavnem aristokratje (ne le duha, temveč tudi vsakdanjostne življenjske prakse) - ali celo vladarji- postanejo vsaj načeloma miselni standard družbe«¹⁴.

Čeprav je bila meščanska družba strukturirana in tudi npr. ljubljansko meščanstvo ni bilo enotno¹⁵, pa moramo priznati, da so meščanske lastnosti ustvarjale sistem odprte družbe. Meščanska psiha je bila bolj ali manj na enotni ravni, čeprav je meščansko življenje pred posameznike postavljalo zelo različne zahteve. Meščanski narcizem je, ob določenih talentih, dajal poudarek dinamiki, kar je delalo človeka kreativnega, hkrati pa mu je povzročalo tudi skrbi in trpljenje, ki so pač nujna osnova za diferenciacijo psihičnih lastnosti. Mesto je rojevalo podjetne duhove ali pa dokončno oblikovalo tiste talente, ki so se rodili na podeželju, a so se prišli v mesto izraziti in uveljaviti¹⁶.

¹² Na tem mestu se zahvaljujem nevropsihiatru dr. Jožetu Magliču, s katerim sem se konsultiral o svojih težah.

¹³ V Sloveniji bije v oči veliko število samomorov; alkoholizem in droge ter prometne nesreče dosegajo alarmantne razsežnosti (3273 mrtvih in 17.840 hudo ranjenih je seštevek šestih let vojne na slovenskih cestah). Čeprav je psihologija samomorov kompliciran in večplasten problem, lahko z gotovostjo rečem, da je patološka slovenskega naroda povezana s krizo identitet vseh vrst.

¹⁴ Igor Grdina, Meščanska kultura med literaturo in glasbo, To in ono o meščanstvu v provinci, Celje 1995, 44.

¹⁵ Ljubljansko pa tudi drugo slovensko meščanstvo je imelo v različnih obdobjih precej komplicirano sestavo. Obstajali so razni sloji, ki so se med seboj razlikovali. V srednjem veku, pa tudi kasneje, je bilo v mestu veliko tujcev (viri omenjajo poleg Nemcev še Italijane, Francoze, Špance, Angleže, Švede, Švicarje, Dance...glej I. Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Ljubljana, 17, kaj manjše tudi D. J. Ovsec, Oris družabnega življenja 7- 20). Do prve vojne naj bi meščanstvo sestavljali naslednji sloji: »Die Oberrn Zehn Tausend«, navadni meščani (srednji razred), nižji meščani, t.i. »pöfl«, »ksindl«. Naziv »oberrn cen tauzend« je pobran z Dunaja in za majhno Ljubljano seveda neustrezen; z njim so Slovenci srednjega sloja krstili ljubljanske Nemce in nemškutarje (torej tudi jezikovno in kulturno predstavnike drugega sloja), pa tudi bogate in vplivne Slovence. Izraz se je obdržal tudi še v obdobju med obema vojnama ter obveljal za sleherno-nobel-družbo. Taki družbi pa so pravili tudi »elita«.

¹⁶ Damjan J. Ovsec, O meščanstvu... 43.

Lastnosti, ki jih v meščanskem svetu ne moremo spregledati, so v grobem naslednje: manj strahu, samozavest, večja gotovost (meščanstvo splošno izraža močno željo po varnosti), občutek za čast, samospoštovanje, neagresivnost, učinkovitost, ambicioznost, iniciativa, podjetnost, delavnost, »dril«, občutek dolžnosti in odgovornosti, zglednost, poštenost, ekonomsko vsaj srednje dobro stanje, skromnost, varčnost, volja do učenja, večja izobraženost, določen življenjski cilj, želja po karieri, uveljavitev v javnem življenju, želja po mirnem življenju, demokratičnost, liberalnost kljub konservatizmu, upoštevanje sočloveka. Meščan je vlagal v trajnost ne pa v hipnost, trenutnost, razen seveda v svojih dekadentnih obdobjih. Meščan ni pričakoval, da bo dosegel vse v okviru ene generacije, kar pogosto niti ni bilo mogoče, ker v splošnem njegov pogled na svet ni bil tak. Hitrost ali hlastanje do druge svetovne vojne nista pomenila solidne kvalitete.

Z omenjenimi osnovnimi meščanskimi lastnostmi je mogoče pridobiti določeno širino. Določena mera svetovljanstva ali vsaj simpatija zanj je bilo nekaj temeljnega. Pogled na življenje in svet je bil lahko kompleksnejši, meščan se ni pustil manipulirati, »pohoditi« ali na hitro »odpraviti«. Važna lastnost je tudi liberalizem, ki je za meščanski svet imanenten, ne glede na svetovni nazor ali ideološko orientacijo meščana. Levo, desno, klerikalno ali liberalno v političnem smislu, ni meščana oviralo, da bi ne sprejema samo tistega, za kar je on sam menil, da je prav. Zato je tudi klerikalec lahko bil liberalen. Psihološko rečeno, je šlo za egocentrično odločanje, zato se nanje skoro ni dalo vplivati. Če so bili konservativni, so bili pač konservativni. To je bil egocentrirani liberalizem. Umetniki so si v meščanski družbi lahko privoščili več, zato da so lahko tudi več zajeli, da so lahko »rezali« valove. Te lastnosti so veljale, dokler meščanstvo ni začelo stagnirati. Prva vojna prinese prvi val dekadence, čeravno pri nas ne v enaki širini in intenzivnosti kot v svetu. Slovenska meščanska družba je imela specifičen razvoj že v kraljevini Jugoslaviji, vzpon je dosegla šele v tridesetih letih, vrh pa tik pred drugo svetovno vojno¹⁷.

Pri opazovanju moramo razlikovati med začetkom našega meščanstva, razcvetom, občasnimi padci, delnim padcem zaradi razkroja vrednot in popolnim polomom meščanstva v vzhodni Evropi zaradi komunizma.

Za meščana sta bila edina normalna stanja mir in svoboda, ker meščanstvo se je razvijalo mimo skrajnosti, spontano. V Ljubljani, kot kažejo raziskave, so meščani, vsaj velika večina, stremeli, da bi bili zgledni. K temu jih je nekoč silila tudi listina o meščanstvu. Ob vsem tem pa je bil in ostal meščanski ideal vedno ta, da mora biti osebni interes zadovoljen. Važno je bilo, da si »srečen«, vendar pa to občutje nikakor ni smelo biti povezano niti z instantnim hedonizmom, niti z brezvestnim egoizmom. Ugled in vzgoja, manire, jim tega in še marsičesa drugega niso dovoljevali.

¹⁷ Ker je pri nas slovensko meščanstvo doseglo svoj »mali« vrh tik pred 2. svetovno vojno (za veliki vrh smo Slovenci zgodovinsko prikrajšani), sploh ni doseglo deviacij in dekadence, značilne za nekatera druga evropska okolja. Lahko rečemo, da dekadenca ni bila živeta ne v nraštenem ne v izkoriščevalskem smislu. Povojna politika je meščanstvo potrebovala za svoj nasprotni pol, za razrednega sovražnika, zato je (nekdanje) meščane napihnjeno etiketirala z »buržuji«, meščanstvo pa z »buržoazijo«, kakor da bi šlo za kakšen francoski ali angleški segment. Šlo je za preračunljivo blatenje. Raziskave in pričevanja o meščanstvu med obema vojnama govorijo o povsem drugačnem stanju, pa naj gre za višino zaslužkov, mezodne odnose, odnose lastnikov in nadrejenih do zaposlenih, odnose lastnikov do dela in stanja v podjetjih in tovarnah in podobnega, kar prinaša kapitalizem. O delavnosti, vztrajnosti, poštenosti, kulturnosti, ki so jo »ljubljanjski kapitalisti« premogli, o njihovem socialnem čutu, »podporništvu in mecenstvu« desetletja po drugi vojni seveda ni bilo govora in ga zaradi nepoznavanja tedanjih razmer ali pa še česa drugega, še danes ni. Kakšne nesrečne izjeme pač ne morejo biti »zgodovinsko dejstvo«.

S čim se identificira meščan?

Najprej in predvsem s svojim meščanskim poreklom in statusom. Do obdobja pred drugo svetovno vojno ga je to »elitiziralo«¹⁸ proti »forštatskemu«¹⁸ in podeželskemu prebivalstvu. Kar zadeva zavest o pripadnosti mestu Ljubljana, je treba reči, da je slabo raziskana, še posebej za 19. stoletje in seveda za še starejša obdobja tudi. Za 19. stoletje velja prepričanje, da so bili meščani bolj predani mestu kot mestu Ljubljana. Eden od pomembnejših mož, ki je izrazito kazal ponos, da prihaja iz Ljubljane, je bil ugledni ljubljanski župan Ivan Hribar. Nekaj podobnega velja tudi za 20. stoletje, ko je videti, da se zavest o identiteti z mestom Ljubljana povečuje. Eden najponosnejših Ljubljančanov, čeprav rojen drugod, je bil med obema vojnoma gotovo Fran Krapež¹⁸. To obdobje še preučujem, zato o identiteti Ljubljančanov z mestom, kakor tudi o identiteti s političnimi strankami oziroma katoliško cerkvijo, ne želim sklepati. Vsekakor pa so se meščani z Ljubljano močneje identificirali v 20. stoletju. Takrat se je splošna lastnost meščanstva, ki ima do svojega mesta vedno specifičen odnos, stopnjevala in diferencirala. To se je lepo kazalo tudi v odnosu do arhitekture, do urbanističnega oblikovanja, ki je zelo močno kazalo mestno usmerjenost, ali še boljše mične vzglede, po katerih se je mesto hotelo nadgrajevati (Hribar, Sitte, Fabiani, Vurnik, Plečnik). Spremembe v mestu rade nekatere ljudi motijo, čeprav so še tako potrebne in uglašene, kadar pa so šle stvari zaradi raznih vzrokov »čez rob«, so šle vendarle demokratično in liberalno.

Mesto je meščanov logotip, »trade mark«, tako tudi njegov grb in zastava. Mesto meščana fizično opozarja na vse, kar subjektivno čuti, psihično participira in opravlja sam, denimo v svojem poklicu, hkrati pa tudi na to, da ni nobena stvar od danes. *Meščan je zato izrazito človek tradicije*, z njo se močno identificira. Identificira se tudi s širšim okoljem, zato bi za ljubljanskega meščana lahko zapisali, da ga je zanimalo, kaj se dogaja na Dunaju, kaj je novega v Budimpešti, Berlinu, Parizu. Imeli smo močne trgovinske zveze s Trstom, Češko, Nemčijo. Ljubljančane je tudi zanimalo, kaj se dogaja drugod po Evropi, še posebej v Ameriki. V marsikateri od povezav je nastopala internacionalna umetnost, znanost in kapital. Seveda tudi moda in trendi.

Meščan se identificira s svojo ekonomsko močjo, ker jo potrebuje za svojo in družinsko varnost. Dalo se je z delom bogateti in resni niso špekulirali ali preprodajali, da bi na tak način bogateli, marveč so presežek čim bolj trdno vlagali tako, da so kupovali zemljišča, posestva, nepremičnine vseh vrst. Zlatnino in nakit so imeli tudi za trdno naložen kapital (ta je bila lahko namenjena za obdarovanje, hkrati pa tudi naložba za težke čase), manj pa delnice in druge vrednostne papirje. Seveda, tudi ljubljansko meščanstvo se je identificiralo s presežniki kot so največji, najboljši, najmočnejši, najlepši, najbogatejši itd., vzore je imelo v avstrijskem meščanstvu.

Posebno važen element meščanske identitete je bila družina, družinsko življenje, skrita privatnost, kjer je bil dom meščanova trdnjava, kamor ni mogel kdorkoli.

V okviru tega je bilo meščansko stanovanje »kvintesenca«¹⁸ meščanskega sveta. Močna meščanska identiteta s kulturo je imela povezavo s tradicijo in hkrati je narcisoidnost

¹⁸ Ko omenjam oba slavna ljubljanska meščana (Krapež je že utonil v pozabo, ker je naš zgodovinski spomin neverjetno selektiven), ki sta imela velik smisel za zunanjo podobo mesta in njegovo družabno plat, se zavedam, da bi kazalo o znanih ljubljanskih »obrazih«¹⁸ napisati posebno študijo. Naj je šlo za »originale«¹⁸ ali t.i. »mestne avtoritete«¹⁸ (ta pojem je zdaj izumrl), oziroma spoštovane in ugledne ljudi, je treba reči, da sta obe kategoriji meščanov mestu dajali svojski pečat in s tem posebno identiteto. Zaradi njih je bila Ljubljana prav to mesto in ne kakšno drugo. Veliki in uspešni ljubljanci so bili mnogim meščanom za vzor, težko pa je reči, koliko so se z njimi identificirali.

odpirala pot določenim »novotarijam«. Važno vlogo je imela vzgoja, »kinderštube«, razgledanost staršev in njihova družbena vloga oz. spoštovan poklic ali pa soliden poklic. Pomembno je bilo zgledovanje po očetih ali materah (ki so bile večinoma doma, morda so v javnosti opravljale le kakšne častne funkcije; medvojno obdobje je imelo t.i. »narodne dame«). Zgledi so bili in tudi imeli so psihodinamično moč.

Poleg družine, jezika, kulture, veroizpovedi, nacionalnosti, ekonomske moči se je meščanstvo močno identificiralo z zunanjim videzom, načinom oblačenja in obnašanja. To, »da človek da nekaj nase«, ni bilo povezano samo s formo, marveč tudi z vsebino, zato je bil to en od vidikov narcisoidnosti, ki je imel daljnosežne psihološke in praktične posledice. Meščan se je identificiral tudi s svojo imovino in s statusnimi simboli (vila, avto, počitniška hišica, študij otrok v inozemstvu, izraba prostega časa: šport, lov, prireditve, muziciranje, obiskovanje teatra in opere, kavarn, gostiln - skratka družabno življenje). Kot je domače okolje po namembnosti in opremljenosti kazalo uspešno vlogo posamezne družine v javnem in zasebnem življenju (pohišstvo, knjižnice, ordinacije, umetniški izdelki), prav tako so tudi delavnica, podjetje ali tovarna kazali na meščanovo raven; ne samo opremljenost, orodja in stroji, pomembno vlogo je igral tudi lastnikov odnos do uslužbencev in delavcev.

Ker namen članka ni naštetih vseh oblik identitet, naj končam z eno, ki je pomembnejša, kot si mislimo na prvi pogled. To je poistovetenje z meščansko kuhinjo. Recepti Bleiweisove prve kuharice, za njo znamenite Felicite Kalinšek, so bili ponos in nuja te kuhinje. Med meščanskimi damami pa so krožili tudi recepti, ki so si jih gospodinje zaupale. Hrana je imela priimek meščanske družine (npr. Peganove štangce, mandljevo pecivo, ki se je imenovalo po g. Pegan, ženi ljubljanskega advokata), recepti pa so imeli precejšen značaj zaupnosti in so še danes za javnost strogo varovani.

Pomen in izgubljanje meščanske identitete

Ugotavljali smo, da je identiteta povezana s psihičnim zdravjem in razvojem, od obojega pa je odvisen naš zunanji svet, torej življenje mest, podeželja, ofenzivnost vsega naroda, ki je vendarle vedno sestavljen samo iz posameznikov. Razvoja pa ne more nikoli biti brez »ekologije« psihičnih lastnosti. Identiteto, lahko rečemo, vzpodbujajo »revolucija duha«, psihična perversnost pa se vedno konča v bolezni. Zdajšnja novodobna razdrobljenost in nekonzistentnost psihe, ki smo ji v svetu priča, prav tako kot tudi pri nas, je posledica izgubljene duše. Zanimarjena je hierarhija višjih duhovnih lastnosti, ki jih »en general« imenujemo človeške vrednote.

Ne vem kolikokrat sem že napisal s svojimi besedami, zdaj pa naj še z besedami Igorja Grdine, da so Slovence kot moderen politični narod nedvomno oblikovali meščani¹⁹.

S tem, ko revaloriziramo meščanske vrednote, revaloriziramo tudi plemiške, ki še zdaleč niso sprejete v našo zavest, čeravno smo imeli tudi svoje plemstvo, obenem pa je tudi dokazano, da »tuje« plemstvo ni bilo samo tuje in odtujeno, ampak je bilo integrirano v okolje, močno povezano z njim, zato ga je oblikovalo. Prav tako tudi meščanska identiteta, na njeno veliko škodo, ni približana slovenski nacionalni zavesti. Celi segmenti slovenske zgodovine in posledično slovenske identitete še vedno obstajajo tako, kakor da nam jih nekako sploh ni mar. Nepoznavanje zgodovine povzroča

¹⁹ Igor Grdina, n.d. 49.

napačna razmerja, nekompletirana kultura pa povzroča nevrotično trpljenje, ki človeku ne pusti živeti in ustvarjati. Kakor drži znana misel, da demokracija ni dobra, ker ima kup pomanjkljivosti, čeprav je še vedno najboljša družbena ureditev, kar jih poznamo, velja tudi za meščanstvo, da ga ni presešel noben drug družbeni razred, čeprav ima takšno, kot je bilo, veliko pomanjkljivosti. Kot sistem je omogočal razvoj osebnosti. «Osebnost je delo velikega življenjskega poguma, absolutna potrditev individualnega obstoja in najuspešnejša prilagoditev univerzalni danosti z največjo možno svobodo lastnih odločitev...to je vsekakor največja naloga, ki jo ponuja moderni duhovni svet.»²⁰

Vse več razlogov je, zakaj raziskovati meščanstvo in posebej njegovo identiteto. Glavni razlog je ozaveščanje pozitivnih meščanskih vrednot. Danes vse to raziskujemo tudi zaradi krepite in širitve nacionalne zavesti, oziroma nacionalne identitete, ki se lahko povezuje samo s kulturnimi dosežki naroda (umetnost, znanost, izobraževanje), nikakor pa ne s klavstrofobičnimi nacionalističnimi idejami, ali ponujano globalizacijo, kar je na kulturnih ravneh destruktivno. Še prav posebej bi morali biti pozorni na te segmente, ker deklarativno izjavljamo, da je za nas kultura najbistvenejša narodna komponenta. V kulturo brez dvoma spada zgodovinska kompletnost, ki identiteto utrdi do te mere, da se lahko narod bolj spontano, globalno odpira v svet, pa tudi senzibilnost, ki jo naklonimo drug drugemu, se okrepi in izrazi. Najbolj enostavno je seveda, kar potrjujejo tudi prešteviline politične prakse, identiteto naroda krepiti na primitiven način, z nacionalističnimi elementi, kar pa se zelo hitro sprevrže v svoje nasprotje, ker tako početje vodi narod v izolacijo.

Kompletirati svojo zgodovino ne pomeni idealizirati, kot je »idealiziral« npr. komunistični internacionalizem ali nacionalsocialistične variante vseh vrst. Človek ni močan, ker je idealiziran (ker je samo dober, ker ni kriv, ker se ne moti, ker vse zna, ker je najuspešnejši itd.), ampak je močen le takrat, *kadar ve, kdo je*. Prav enako velja za narod. Dosti premalo je, da bi obravnavali samo poti in smeri, ki so jih Slovenci v zgodovini ubirali, saj spadajo k hoji tudi »tla« po katerih hodimo. »Kar torej sem, je transakcija oziroma interakcija med organizmom in obdajajočim ga okoljem, ki se med seboj ujemata in skupaj tvorita nekaj, čemur v fiziki pravimo enotno polje. In prav to sem s čisto fizikalnega, znanstvenega vidika. Lahko da vsebujem še mnogo več, toda v osnovi sem organizem - okolje.«²¹

Meščansko identiteto, ki je za Slovence izrednega pomena in smo jo brez dvoma dokazano imeli, moramo ponovno umestiti v zavest čim širšega kroga ljudi, še prav posebej pa v zavest politikov, ki se v svojem mišljenju in delovanju brez segmentov identitete, ki je bila značilna za slovenski meščanski krog v preteklosti, nikakor ne bodo inkulturirali v zelena internacionalna okolja, hkrati pa ne bodo nehali ovirati vsakršne individualne iniciative, kar se žal tudi po osamosvojitvi neprestano dogaja.

Vsakdanje meščansko življenje, ki ga današnja miselnost ne dojema, ga ne zna ali ne more razumeti, ne osvojiti, ni nikakor bilo predvsem produkcija občutkov krivde ali patologija patriarhalnosti in izkoriščanje tistih, ki so delali. Za meščanstvo ne velja tisto, kar velja za višje sloje totalitarnih režimov, da je bila »avtoritarna zavest nasičena z destruktivnostjo in je bilo destruktivnim težnjam dopuščeno, da delujejo pod masko vrlin«²². Meščanstvo je bilo kot sloj še najbolj odporno za različne »epidemije«, ki jih je zgodovina naplavljala.

²⁰ Karl G. Jung, Duh i život, Odabrana dela, knj. III, Beograd 1977, 259.

²¹ Alan Watts, Ego, Knjiga duhovnih zakladov, Ljubljana 1993, 42.

²² Erich Fromm, Čovjek za sebe; istraživanje o psihologiji etike, Zagreb 1986, 139.

Pomembna avtentična destruktivna moč, ki je meščanstvo psihološko, od znotraj, ogrožala, je bila nevrotika. Nevroza je bila meščanova »zaščita«, ki ga je branila pred objektivnim, notranjim delovanjem duše. Drago je plačal to umikanje pred »notranjim glasom«, ki je zahteval celovitost, individuacijo, ne pa do skrajnosti pripeljanega egocentričnega individualizma.

Ideološka raziskovanja in obravnave doživljanja sveta meščanskega sloja so bila prevečkrat nepremišljena, krivična, črnobela, paranoidna. Razlogov za to je veliko, a ne spadajo v to obravnavo²³.

Produktivna uporaba meščanskega potenciala, se je sprevrgla v svoje nasprotje. Egocentrizem je meščanstvo imobiliziral, preprečil mu je, da bi se aktivneje udeleževalo uvajanja sprememb, ki jih je zahteval splošni svetovni razvoj. Vsekakor pa tudi čas ni bil na strani meščanstva. Morda lahko rečemo, da so vse močnejše kolektivistične sile postajale uglašene s časom, ki je dovoljeval, da so se stvari zgodile z zgodovinsko nujnostjo.

Danes je boj za preživetje gotovo drugačen, kot je bil v obdobju meščanstva. Je bolj kompliciran in z določenega vidika tudi večji. Premagovanje težav in trpljenja je pri človeku primarno in v vseh obdobjih povezano z energetičnim delom karakterja, ki ga psihologija definira kot temperament, medtem ko je karakter določen z osebnostnimi strukturami²⁴. Meščanstvo je živelo v svetu, kjer je imel *Eros* še precej prostora, *Eros* kot *kosmogonos*, stvarnik ali oče-mati vse zavesti. Spoznanje o človeku ni bilo še tako skrhan, kot po prvi, oziroma drugi svetovni vojni. Svet, predvsem pa Evropa, je utrujen. Tisti, ki skrbijo za napredek današnjega sveta »poučujejo idealizme, za katere po večini z gotovostjo vemo, da se ne bodo nikoli uresničili, pridigajo pa jih po uradni poti tisti, ki vedo, da jih sami nikoli niso izpolnjevali niti jih tudi ne bodo.«²⁵ Ugotovitev

²³ »Čeprav smo se Slovenci v več kot tisočletnem obdobju zgodovinsko obranili brez izrazitih vojaških ali državnih tvorb, moramo po drugi strani vedeti, da so nas v teh obdobjih razmere prikrajšale in da smo ne glede na postopno osamosvajanje tudi izgubljali. Prehod iz Avstroogrške monarhije v Kraljevino SHS pa je vendarle bil korak k osamosvajanju, prav tako tudi slovenska republika v okviru nove Jugoslavije. Vzporedno s tem stopnjevanjem in dozorevanjem samostojnosti, pa smo določene zadeve izgubili. Na slovenskem teritoriju, kjer so bili fevdalci nemškega in italijanskega izvora, čeprav govorniki nemškega in italijanskega jezika, a včasih tudi slovenskega, vendarle nosilci kulture tega teritorija. Imeli so veliko lokalpatriotičnih čustev. Glede kvalitete življenja so bili zahtevni, zato so v tem smislu na slovenske lokalizme pozitivno vplivali. Po razpadu Avstroogrške jih je veliko odšlo. S seboj niso odnesli samo slik, knjižnic in klavirjev, ampak tudi določene vrednote, mentaliteto in zavest. Odšel je tudi del nemškega meščanstva, ki je v času Avstroogrške živel na Slovenskem, ki je bil del celotne populacije, ki je na določenem teritoriju živela in ustvarjala. Seveda je kmečko in delavsko delo, še posebej to, meščanstvo izkoriščalo, toda ustvarjalo in ohranjalo je tudi kulturo, ki je vplivala na vse. Žal je precej odneslo s seboj, ko je zapustilo slovenski teritorij. Res je, da je Sloveniji ostalo že precej razvito, pa tudi razvijajoče se meščanstvo, vendar je le-to bilo po letu 1945 odrezano od svojih virov, kar pomeni, da je bilo na razne načine onemogočeno. Poleg tega je del slovenskega meščanstva emigriral, eni niso s seboj odnesli niti klavirjev in knjižnic, ker so šle glave. Tisti ki so ostali, kaj dosti meščanskega niso razvijali.

Zdi se mi, da je čez Slovenijo nekajkrat zapihala burja, ki je odnesla marsikaj bogatega in za sabo pustila luknje. *Kultura je namreč stvar sedimentacije skozi generacije* (podčrtal D. J. O.), zato smo s tega vidika Slovenci mlad narod. Smo sicer manj obremenjeni, vendar je tudi naša dediščina manj bogata. Dr. Pavel Fonda je priznani tržaški psihoanalitik, publicist in politik, ustanovitelj slovenske psihopedagoške službe v Trstu. Odlomek je del magnetogramskega zapisa pogovora, ki ga je imela z njim 17. julija 1997 na Opčinah Meta Kušar.

²⁴ »Svet, v katerega smo rojeni, je surov in krut, hkrati pa božansko lep. Vera v to, kaj prevladuje, nesmiselnost ali smiselnost, je stvar temperamenta. Če bi popolnoma prevladal nesmisel, bi z višjim razvojem vedno bolj in bolj izginjala smiselna izpolnjenost življenja.« C. G. Jung, Spomini, sanje, misli, Ljubljana 1989, s. 367.

²⁵ N.d. s. 340.

nevropsihiatra, ki velja za današnjega človeka, ni preveč obetavna: »Nevroza, ko naj bi se individuum ukvarjal z lastno individuacijo, postaja luksuz, saj se intenzivira boj za preživetje z naraščanjem izčrpanostnih depresij.«²⁶ S tem pa se zastavlja najvažnejše vprašanje, ali bomo tisto, kar je za naš obstoj nujno, sploh lahko realizirali.

Summary

Segments of Urban Middle-Class Identity: An Interdisciplinary Ethnological Interpretation

In the early seventies the author started researching urban middle-class values; as they were still alive in his family archetype, he wanted to at least publicize them in his ethnological observations. Unfortunately all socialist systems ignored psychological education, seeing in the middle class its single biggest enemy.

From a psychological point of view, the middle class is characterized by the individual, individualism and individuation. The psychological conclusion that the middle class is the only tested form of individuation is closely linked to middle-class identity. The interpretation deals with the mental aspects of identity, which give a person a feeling of security and are a key mechanism for preserving mental stability. Then the author focuses on the characteristics associated with middle-class identity. Among the major ones which cannot be overlooked are self-confidence, a sense of honor, self-esteem, non-aggression, initiative, entrepreneurship, hard work, a sense of duty and responsibility, at least an average economic status, liberalism despite conservatism, a certain degree of cosmopolitanism or at least sympathy for it. A key factor of middle-class identity was the family, since the middle-class urbanite is very much a man of tradition. In such a psychological constellation, examples had a compelling psycho-dynamic force.

The sample used in this research is the Slovene middle class of Ljubljana between World War I and World War II.

At the end the author deals with the significance of the middle class and hints at the consequences of lost middle-class identity. He regrets that middle-class identity was not incorporated into Slovene national consciousness, robbing us of an important segment of Slovene history. The consequences are our low self-confidence, a cultural superficiality apparent at every step even in independent Slovenia, a source of uneasiness leading to individual fragility and political problems with European acculturation.

Every day there are more reasons for the necessity to research the middle class, not the least of them being the strengthening and spreading of our national consciousness. People are not strong when they have an idealized image of themselves, but when they know who they are. The middle class as a social stratum was the most resistant to the different political «epidemics» history has spawned, and is still playing such a role wherever it exists. The middle class was structured in such a way that Eros as a cosmogonist, the creator of all consciousness, had enough room in it. Nowadays the struggle for survival is intensifying, making it crucial for people to get what they need for their survival. Properly understood fragments of middle-class identity can help them in that.

²⁶ Jungova šola kot močan izziv sodobni nevrofiziologiji, Pogovor Mete Kušar s psihiatrom Jožetom Magdičem, Književni listi, Delo, 25. januarja 1996, s. 1.